

τῆς ιδίας μόνον πανοπλίας, ἀνεξάρτητον τῆς προηγγείσης ιστορικῆς κινήσεως, ἀνεξένης ἐπιδράσεως καὶ διδασκαλίας. Ἡ ἔμπνευσις τῆς ἑθνικῆς ἀτομικότητος ἀειγενῆς, ἀμετάβλητος, ἡ δημιουργικὴ αὐτῆς μεγαλοφυΐα, ὑπῆρχον μὲν ἀείποτε ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἔξωθεν ἦλθεν ἡ πρώτη ὥθησις, ἔξωθεν μετεδόητη ἡ σπεινθῆρ τῆς φλογὸς ἀκείνης, ἡτις ἔμελλεν ἐντὸς βραχέος χρόνου νὰ θερμάνῃ, διὰ νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν τὸ πνεῦμα τῆς Ἐλλάδος. Ὁ ἐκ τῆς Φοινίκης ἔμπορος, ὁ ἐκ τῆς Αἰγύπτου ταξιδιώτης, ἀπὸ παλαιοῦ χρόνου μετήνεγκον, μετὰ τῶν ἔμπορευμάτων αὐτῶν, καὶ τὰ πρώτα τοῦ πολιτισμοῦ στοιχεῖα εἰς τὴν Ἐλλάδα, ἀπὸ τοῦ ἀλφαβήτου τοῦ Κάδμου, μέχρι τοῦ πρώτου εὔκόσμου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ Κέκροπος. Οἱ μεγάλοι μύσται τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, ἀπὸ τοῦ Σόλωνος μέχρι τοῦ Πλάτωνος, ἔσπευδον πρὸς τὴν Ἀνατολὴν, ἵν' ἀποκαλύψωσι τὰ μυστήρια τοῦ κόσμου παρὰ τῶν ιερέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν ζωηρὰν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, ὁ παχυλὸς ἀκεῖνος ἀνατολικὸς πολιτισμὸς ἀλλως ὑποτυπούται, λαμβάνων ὑψηλοτέραν καὶ ιδεωδεστέραν ἐκδήλωσιν καὶ ποιότητα. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρωταγωνιστεῖ ἡ αἰσθητικὴ μόνον ἀποψίς τοῦ ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Ὁ ἀνθρωπὸς στερεῖται ἀτομικότητος, βουλήσεως, ὑφίσταται μεμειωμένον πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν ὅν. Μόνη ἡ ἀποκαλύψις εἶναι τὸ α καὶ τὸ ω τῆς γνώσεως· ἡ πίστις εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀπαξ ἀνευ συνειδήσεως καὶ ἀνευ ἐλέγχου, εἶνε ὁ γνώμων πάσης πράξεως ἐν τῷ βίῳ τούτῳ. Ἡ Ἀνατολὴ εἶνε Σφίγξ ἔτι ἐν τῇ ιστορικῇ δημιουργίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδὲν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ δρῶντων προσώπων, ἀπὸ τοῦ ισοθέου αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ιερέως, μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν κοινωνικῶν ἀποκλήρων, γινώσκει πόθεν ἔρχεται, ποῦ βαίνει καὶ τίς ὁ σκοπὸς τοῦ βίου του ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἀπαίσιος παμβασιλεία, ἐν τε τῷ πνευματικῷ καὶ τῷ κοινωνικῷ βίῳ, ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἐσωτερικὴν ίσχὺν καὶ ἐνέργειαν. Αὕτη δὲ ἡ ἐπίδρασις καταφαίνεται ἀπανταχοῦ: ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς θεωρίας, ἀπὸ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας, μέχρι τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὄργανισμοῦ τῆς γώρας. Γιγαντιαῖος

δρις περιστρίγγει διὰ σιδηρᾶς ίσχύος ἐν τοῖς ψυγροῖς αὐτοῦ περιελιγμοῖς, πάταν ζωὴν, πάσαν κίνησιν, πάσαν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἔκλείπει ὁ ἀνθρωπὸς ἀπὸ τῆς ιστορίας ἐνώπιον τῆς ὑπερρυσικῆς ἐκείνης δυνάμεως, ἢν ποικίλως ὑποτυποῖ, τῇτις εἶνε ὁ θεὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ θεὸς, συντρίβων καὶ καταβάλλων πάσαν πνεύματικήν ἔξαρσιν καὶ ἐλευθερίαν.

Αλλ' ήδη ἐν Ἑλλάδι ἀλλη καὶ ὄλοκληρίαν ἀναπτύσσεται σκηνογραφία. Οὐδὲν μυστήριον ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ιστορικῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἑθνικῆς συνειδήσεως, ἀνέκραξεν ἡ μαντικὴ Πυθία Γ νῶθι: Σαυτὸν, ἐνῷ ταυτογρόνως ὁ ισόθεος Προμηθεὺς ἀποκαλύπτει τὸ πῦρ τῆς ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις. «Ἐπόμεθα τῷ λόγῳ οἱ ἀν ἄγη ήμᾶς,» ἐλεγεν ὁ Πλάτων, ἐν τῷ λογίῳ δὲ τούτῳ ἐκδηλώσται ἡ δημιουργία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ πίστις εἰς τὸν δαιμόνα τοῦ ιστορικοῦ αὐτοῦ μέλλοντος. Καὶ ὁ λόγος σάρξ ἐγένετο. Ήλαν δ, τι ἥλθεν ἐξ Ἀνατολῆς βάρβαρον, τρχύ, ἀκατασκεύαστον, μεταγηγαντίζεται καὶ μεταμορφοῦται τελειούμενον ἐν τῇ γοάνῃ τοῦ ἑργαστηρίου τοῦ ἑλληνικοῦ Ἡραίστου, λαμβάνον πρωτότυπον, ἀλλ' ἐξαίσιον τύπον. Ὁ φοβερὸς τύραννος τοῦ κόσμου τούτου, ὁ καταβιβώσκων τὰ τέκνα αὐτοῦ ἀλληγορικὸς Κρόνος τῆς ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως, καθίσταται ἐν τῇ ιστορικῇ ἀνακυκλώσει τοῦ ἑθνικοῦ βίου Ζεὺς ἀγαθοποιὸς, φίλος τοῦ ἕρωτος καὶ τῶν ἀνθρώπων, εὔθυμος τοῦ Ὀλύμπου συμπότης ἐν μέσῳ τῶν καλλονῶν καὶ τῶν θυμασίων τῆς φύσεως. Ἡ παχεῖτα αἰσθητικὴ Ἀστάρτη τῆς Ἀσσυρίας μεταβάλλεται ἐν τάχει εἰς τὴν οὐρανίαν Ἀρρεδίτην τοῦ ἑλληνικοῦ μύθου. Μόνον μία θεότης ἐξέργεται γηγενής, στεφανηρός, μὲ πλήρη τὴν πανοπλίαν, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. Εἶνε τῇ Ἀθηνᾷ, παρθενικῇ καὶ ἀγέρωχος θεότης, ἡ ἐκπροσώπησις τῆς ἑθνικῆς συνειδήσεως καὶ αὐστηρότητος, ἀπηγνῶς τιμωροῦσα τοὺς ἀναισχύντως εἰς αὐτὴν προσβλέποντας· εἶνε τῇ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου κατὰ πρῶτον ἀποκαλυπτομένη τῷ κόσμῳ ὅπὸ τὴν γονιμοποιὸν ἑργασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, τὰ πάντα διευθετοῦσα καὶ ἐποπτεύουσα πρὸς τὴν δσον ἔνεστιν ἀρμονικωτέραν ἐξέλιξιν τῶν τοῦ βίου τούτου πραγμάτων. Μετὰ τοῦ

Απόλλωνος, τοῦ ἀρχυρετόκου θεοῦ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἀρμονίας, τοῦ προφήτου τούτου τοῦ νέου κόσμου, ἀνατρέπει τὰ εἰδῶλα τῆς Ἀσίας, τὴν μάσσαν τῆς Φρυγίας, τὸν κοινωνικὸν ὄργανισμὸν τῆς Αἰγύπτου, ἐν δύματι τῶν θεῶν τῆς Ἑλληνικῆς συνειδήσεως. Οὗτος ἀπεκάλυψθη ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν ιστορίαν, ἐξεδήλωσαν δὲ καὶ Ἀθῆναι πᾶσαν τὴν ἔμπνευσιν, πᾶσαν τὴν ισχὺν, πᾶσαν τὴν δημιουργικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ πόλει τῇ ἀντιπροσωπευούσῃ κατ’ ἔξοχὴν τὸν Ἑλληνικὸν βίον, συνενοήται καὶ ἀρμονικῶς συνδυάζεται ὁ δωρικὸς καὶ ὁ ιωνικὸς κόσμος, ἀντίπαλοι δυνάμεις κατὰ πρώτον, ἀλλ’ εἶτα μεταμορφούμεναι εἰς συμμάχους καὶ συμπράκτορας ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως. Συντήρησις καὶ μεταβολὴ, καθεστώς καὶ νεωτερισμὸς, Ἐλξις καὶ ἀπωσις· τοιαῦτα τὰ δύο ταῦτα ἀντίπαλα στοιχεῖα ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, συγχρούσθεντα πολλάκις ἐκ φιλοδοξίας καὶ φιλοπρωτίας, ἀλλὰ πολλάκις καὶ δόντα ἀλλήλοις τὴν γεῖρα πρὸς ἔθνικὴν συνεργασίαν, ἐν στιγμαῖς μεγάλων κοινωνικῶν κρίσεων καὶ ιστορικῆς ἀφετηρίας. Ἐπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν δύο τούτων στοιχείων, τοῦ δωρικοῦ καὶ τοῦ ιωνικοῦ, ἐθριάμβευσε κατὰ τῶν ἐγχρῶν αὐτοῦ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν, καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης· ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις καὶ ἡ ἐξωτερικὴ χάρις ἀνεπτύσσοντο ἐν ἀρμονίᾳ καὶ συγχρόνως ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν δημιουργικὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἑθνικοῦ πνεύματος, ποικίλως διατυπουμένου καθ’ δλας τὰς σχέσεις τοῦ βίου. Οὗτος ἐξεδηλώθη τοῦτο ἀτίθασσον, ἀνεξάρτητον πάσης ξένης ἐπιδράσεως, αὐθυπόστατον, ἐλεύθερον, ὡς αἱ ἐν τῇ φύσει τοῦ τόπου ἐκδηλούμεναι ποικίλαι δυνάμεις, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Διὸς καὶ ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀνέβη ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν οὐρανὸν, ἵν’ ἀναζητήσῃ διὰ τῆς μυστικῆς τοῦ Ἰακώβ κλίμακος τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὸ τέλος, τὸ πρόβλημα τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰμαρμένης του. Ἀλλ’ ἐν Ἑλλάδι κατέβη ὁ Θεός εἰς τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ Ὁλύμπου, μαχόμενος καὶ συνεργάζόμενος μετὰ τῶν ἀνθρώπων, συμμεριζόμενος πάντων αὐτῶν τῶν αἰσθημάτων

καὶ τῶν ἀναγκῶν, διὰ τοῦτο τρόπου δὲ τούτου ἀποκάλυψεν αὐτοῖς τὸ μυστήριον, τὴν ἑταῖρην καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

‘Ο βίος τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ἀργεται ἀπὸ ἡμιθέων καὶ ἔκακολουθεὶς ἔξελιτσόμενος δι’ ἡμιθέων. Ἀπὸ τῶν πρώτων ὀπτασιαστῶν τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, μέγρι τῶν τελευταίων τραγικῶν αὐτῆς θρώνων, πρωταγωνιστεῖ τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα, ἡ ἀνεξάρτητος αὐτομικότης καὶ αὐτοβούλια. Ἐν τῷ μεταφυσικῷ καὶ ἐν τῷ θετικῷ βίῳ παρακολουθοῦμεν διαρκῶς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐλεύθερίας. Λύτη ἐκδηλοῦται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ιερᾷ βίβλῳ, τῇ κοσμογονίᾳ τῶν Ἕλλήνων, τῇ ὁμηρικῇ ἐποποιίᾳ, ἔνθα θεοὶ καὶ ἀνθρώποι συναδελφοῦνται ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τὸ ὅπιον κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶνε συγγρόνως ἀφετηρία τῆς ἱστορικῆς τοῦ ἔθνους ἐμφανείας καὶ προόδου· ἀποκαλύπτεται ἀκολούθως διὰ τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τοῦ Ἰωνος Ἡροδότου, τοῦ δικαίως ἐπικληθέντος. Ἐννέα Μοῦσαι, ἀτινα ἀμφέτερα γρησιμεύουσιν ώς προσίμια, ἀγάλματα, ἰστάμενα ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν προπυλαίων τοῦ ιεροῦ πανθέου τῆς ἐλληνικῆς δόξης. Ἐν τῇ κλασικῇ ταύτῃ καὶ ἀμιμήτῳ σκηνογραφίᾳ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας καὶ δόξης ἐκπροσωπεῖται πᾶσα ἴδεα, πᾶσα σκέψις καὶ ἐμπνευσις, πᾶσα πρᾶξις τοῦ ἔθνικοῦ βίου. Εἶνε ἀπαράμιλλος, διότι οὐδεμίᾳ προσῆγγισεν εἰς αὐτὴν μέγρι τοῦδε ἱστορική περίοδος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀπὸ τῆς ιερείας τῶν Δελφῶν, φθεγγομένης τὸ Γ νῶθοι σαυτὸν τοῖς ἀνθρώποις, μέγρι τῆς τελευταίας ὑποφήτιδος τῆς ἐπιστήμης—τῆς Υπατίας ἐπιφαίνεται ἡ νεότης καὶ ἀκμὴ τοῦ ἐλληνικοῦ, καθ’ ὅλα τοῦ ἐπιστητοῦ τὰ εἰδη—ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ποιήσει, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τοῖς ἀιδίοις νόμοις τῆς γάριτος καὶ τῆς ἀληθείας. Ἡ φύσις ἐμειδίασε καὶ ἐκ τοῦ μειδιάματος αὐτῆς ἀνεπήδησεν ἡ Ἑλλὰς, καλλίκομος, εὐγενής, στεφανηρόρος. Καὶ ὅποιος στέφανος! ὅποια ἀμάραντα ἄνθη δόξης, εὐγενείας, γάριτος, ἐνθουσιασμοῦ! Ἡ Ἰλιάς τοῦ Ὁμήρου, ὁ Ηρομηθεὺς τοῦ Λισγύλου, ὁ Οἰδίπους τοῦ Σοφοκλέους, ἡ πολιτικὴ ἐμβρίθεια τοῦ Θουκυδίδου, ὁ Νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου, ἡ Τέγυη τοῦ

Φειδίου, τὸ Δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους, ἡ ἔμπνευσις τοῦ Πλάτωνος, ἡ εὐγλωττία τοῦ Δημοσθένους, ἡ ἀρετὴ τοῦ Ἀριστείδου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἡ μεγάλη προσωπικότης τοῦ Περικλέους, ἀδαμάστου πρὸ τῆς μοχθηρίας καὶ τοῦ μίσους τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν συκοφαντῶν, μηδὲν ἀνήθικον παραμελούντων πρὸς ἔξοντασιν τοῦ μεγάλου πολίτου, τοῦ ἀστράπτοντος, βροντῶντος, ξυγχυώντος τὴν Ἐλλάδα, ἀπὸ τῆς δυσφημίας αὐτοῦ μέγρι τῆς συκοφαντίας τῶν φίλων του, ἀλλὰ συντρίβοντος ὑπὸ τὴν ἴσχυράν παλάμην τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς ἐργασίας πᾶσαν ἀντίδρασιν τῶν φθονερῶν (ζωηρὰ χειροκροτήματα). Οὐδεμίᾳ εἰκὼν, μεστὴ φωτὸς καὶ κάλλους, ἀνευ σκιᾶς. Ἐν τῇ ἐποποίᾳ τῆς Ἰλιάδος, παρὰ τὸν Ἀχιλλέα θὰ εὑρεθῇ ὁ Θερσίτης, ἐν τῇ ἐποποίᾳ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῶν Ἀθηνῶν, παρὰ τὸν Ἀριστείδην καὶ τὸν Σωκράτη θὰ εὑρεθῶσιν ὁ Ἄνυτος καὶ ὁ Μέλιτος, ὡχραὶ, σκιατραφεῖς φυσιογνωμίαι, ἵνα συντελέσωτιν ἵσως ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν λαμπρότητα τῆς ἀρετῆς, τῆς ἐπιστήμης, τῆς δόξης. Ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἐκδηλώσει ἔκπαλαι τοὺς ὑψίστους χαρακτῆρας τῆς ἀφοσιώσεως, τῆς δικαιοσύνης, τῆς φιλοπατρίας· ἀλλὰ συγγρόνως δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τοῦ βίου αὐτῆς καὶ οἱ ἀπόβλητοι σάρακες τοῦ φθόνου καὶ τῆς μοχθηρίας. "Ἐξοχος οἰκονομίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων!" Ανευ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ κακοῦ, ἀνευ τῆς πάλης κατὰ τοῦ πονηροῦ, ὅποιαν θὰ εἶχον ὑπόστασιν, ὅποιαν σημασίαν, ὅποιον κάλλος, τὰ ιδεώδη τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης, τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς εὐγενείας;

Ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἐναρμονίως συνηρμόσθησαν πάντα τὰ διεστῶτα καὶ σι ἀντιθέσεις, πᾶν δ.τι γενναῖον καὶ μέγα δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ νὰ πολήσῃ ἡ ἀνθρωπότης. Δὲν ἀναπτύσσω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὴν μακρὰν τοῦ ἔθνους ἱστορίαν, οὔτε εἰσέρχομαι εἰς λεπτομερείας περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, ποικίλου κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ δρᾶσιν, ἀλλ' ἐρειδομένου καθ' ὅλοκληρίαν ἐπὶ τῆς αὐτοβουλίας καὶ τῆς ἐλευθερίας. Πανταχοῦ ἐπιφαίνεται ἡ αὐτοβουλία αὗτη. "Ο ἀνθρωπὸς ἐνταῦθα δὲν ἐγνώρισε τὸ κῦρος, τὸ συντρίβον τὴν ὑπαρξίαν ὑπὸ τοὺς μοιραίους αὐτοῦ τροχούς. "Οταν ὁ Θεὸς δὲν ἀποκρίνεται κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ "Ἐλ-

ληνος, ἔξαναγκάζεται πρὸς τοῦτο. Ἡ θεοκρατικὴ κοινωνία, ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τοῦ βίου τῶν λαῶν, ἔξελιπεν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν ἔτι χρόνων, ἀνεπτύγθησαν δ' ἀμέσως τὸ ἄστυ, ἡ πόλις, οἵαν διετύπωσεν ἀκολούθως αὐτὴν τὸ καλλιτεχνικὸν πνεῦμα τοῦ ἔθνους, ὡς τὸν πολιτείας ἐλευθέρας καὶ ἐντελοῦς. Αἱ Εὐμενῖδες τοῦ Λισχύλου καταχρίγουσι «τὸ τε ἄναρχον καὶ τὸ δεσποτούμενον», τὴν ὑπεράγαν ἐλευθερίαν, τὴν πολιτικὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν δεσποτείαν. Ἐπιπνέει ἀπανταχοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἐν τῇ Θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει, ἡ χρυσῆ μετριότης, τὸ μηδὲν ἄγαν. Ἡ ἐλληνικὴ πόλις δὲν ἦτο ἡ στρατιωτικὴ μοναρχία τῆς προτέρας Ἀνατολῆς, ἡ θεοκρατικὴ αὐτῆς μοναρχία· ἀλλ' ἦτο πόλις, κρατύνουσα τὸ αἰσθημα τῆς ἐλευθερίας, τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης καὶ ισότητος, τῆς ἔθνικῆς τιμῆς, τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, προβάλλουσα παραδείγματα μιμήσεως ἐν ταῖς Κυναίγειρον, ἐν ταῖς Λεωνίδαν, καὶ ἐν εὔρειᾳ ἐννοίᾳ τὸν Μαραθῶνα καὶ τὰς Θερμοπύλας, τὸ Ἀρτεμίσιον καὶ τὴν Σαλαμίνα. Ἄν ποτε πολιτικὴ ἀνάγκη ἀναβιβάσῃ ἐνα κοίρανον ἐπὶ τὴν ἀργὴν, ἐνα αἰσυμνήτην, ὁ παράχλητος οὗτος τῆς πολιτικῆς σωτηρίας ἀνήρ λέγεται Ηερίανδρος, Πιττακός. Ἀλλὰ καὶ τὰ φαινόμενα ταῦτα εἶναι σπάνια ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔθνους. Οὐδέποτε ἡ παμβασιλεία ηύδοκίμησεν ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου τῆς Ἑλλάδος ἐδάφους. Οὐδέποτε ἡ κατάκτησις ἐπεκράτησεν ἐπ' αὐτοῦ, ἐγκλιματισμένα. Ἡ Φυλὴ Ήά πέμψη τὸν Θρασύβουλον, ἵν' ἀπαλλάξῃ τὸ ἐλεύθερον Ἀστυ ἀπὸ τῆς δεσποτείας τῶν Τριάκοντα, ἐπὶ δὲ τῶν πεδιάδων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν θαλασσῶν Ήά ρεύσῃ τὸ αἷμα, ἐφ' οὗ κολυμβώσα Ήά ἐπιπλεύσῃ ἡ τιμὴ, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδος. Οὐδέποτε Ήά ἐκλίπωσιν ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης, ἢν ἐμπνέει ἐλεύθερος οὐρανὸς καὶ διαπνέουσι ζείδωρα ρεύματα, τὰ ιδεώδη τῆς ἔθνικῆς τιμῆς καὶ ἐλευθερίας, οὐδέποτε οὐδὲποτε ὁ ἀπολεσθῶσιν οἱ παλαισταὶ τῆς μεγάλης ἐποποίειας, ἀπὸ τῶν πρώτων μυθικῶν καὶ ἡρωικῶν χρόνων, μέγρι τῆς σήμερον. Τὸν Ἡρακλῆ Ήά διαδεχθῆ ὁ Ίάσων, ἐν ἔλθωσι μετὰ ταῦτα ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Ἀγιλλεὺς, ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Ἀγησθλαος, μέγρι τῶν ἡρώων τῶν τελευταίων αἰώνων, ἀπὸ

Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου, μέγρι τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη. Εἴ τις θέλει τέλος εὐλογημένη! Ός υπάρχουσιν ἐδάφη ἐπὶ τῆς σφράγιδος ταυτῆς παμφάγα, διαβρωτικά, ἐγκυμονοῦντα τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐρήμωσιν, ἀτέλης ἐκλείπει τὸ ζωή, ἐνῷ περιπλανᾶται σταρκής κάτοικος τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐρήμωσις, οὕτως υπάρχουσι καὶ ἐδάφη ζείδωρα, ἀγαθοποιὰ, ἐκάστοτε ἀναδίδοντα νέαν βλάστησιν καὶ νέαν δημιουργίαν. Ο λίψ τοῦ ιστορικοῦ οὐχίτου δύναται νὰ ἐπιπνεύσῃ πρὸς ὥραν ἐπ' αὐτῶν, νὰ εὐφρανθῇ ἐπὶ στιγμὴν ὁ ιέραξ τῆς ἀρπαγῆς καὶ τῆς δημόσεως, ἀλλὰ μετ' ὄλιγον θὰ κατισχύσῃ τὴν ἐνοικοῦσα δύναμις τῆς ζωῆς, τὴν ζωογόνος πνοὴ τῆς νέας δημιουργίας, ἐν' ἀποκαθάρῃ τὴν μεμολυσμένην ἀτμόσφαιραν ἀπὸ τῶν δηλητηριώδων μιασμάτων τοῦ δλέθρου καὶ τῆς ἐρημώσεως.

Τοιούτον ὑπῆρξε τὸ ἔδαφός σου, Ἑλλάς· εὔρωστον, ζείδωρον, γονιμοποιόν. Παρῆλθον μέγρι τοῦδε ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῆς ιστορίας τοσαῦται θρησκεῖαι, τοσοῦτοι πολιτισμοί, ἄνευ ἴγνους οἰκαστήποτε ἐνεργείας καὶ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων, ἐξαντληθέντες τελέως ἐπὶ τοῦ ἀργικοῦ ἐδάφους, ἀποξηρανθέντες, ὡς τὰ περὶ τὴν Νεκρὰν λίμνην τῆς Ἰουδαίας τέλματα, ἄνευ ἐλαχίστης ζωῆς καὶ ισγύος δημιουργικῆς. Μόνον ὁ πολιτισμός σου δὲν ἀπέλιγε· διότι ἦτος οὐτος καθολικὸς, τέλειος, ἀψιογος, ἐκρράκων οὐγῇ ιδέαν φυλῆς, ἔθνους, πατρίδος, ἀλλ' αὐτὸς τὸ σύνολον, αὐτὴν τὴν πλήρη καὶ ἐνιαίαν ιδέαν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐρειδομένην ἐπὶ τῶν τριῶν μεγάλων βάσεων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τοῦ ἀληθιοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, ἄνευ τῆς συμπράξεως καὶ συνεργασίας τῶν ὅποιων, οὐδὲν μέγα, οὐδὲν εὐγενὲς, οὐδὲν αἰώνιον δύναται νὰ συλλαβῇ καὶ νὰ τελεσιουργήσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Διότι ἐν Ἑλλάδι κατὰ πρῶτον ὠρίσθησαν καὶ διετυπώθησαν οἱ αἰώνιοι τοῦ ἀληθιοῦς νόμοι, τὴν ἔρευναν τῶν ὅντων καὶ τὴν μέθοδος τῆς ἐπιστήμης· ἐνταῦθα κατὰ πρῶτον ἐπραγματώθη τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ιδέαν διὰ κοινωνίας αὐτονόμου καὶ πολιτείας ἀνεξαρτήτου καὶ ἐλευθέρας· ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τέλους τὸ καλὸν ἐπενόησε καὶ παρήγαγε τὰ ἀδρότατα τῶν ἀνθέων καὶ τὰ κάλλιστα τῶν κοσμημάτων του. Ήσυμπειά τοιο-

γία τοῦ βίου ἐν τῇ τέγνη, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ πολιτείᾳ! Ἐπὶ τῆς μεγάλης πλατείας τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ ἀστεως τοῦ ἑκπροσωποῦντος τὴν Ἑλλάδας Ἑλλάδος, ἐλαξεύθη κατὰ πρῶτον ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης, καθολική, ἐντελής, ἀνωτέρα τόπου καὶ γρόνου. Μητροῦ ἴστορία, καθ' δλην αὐτῆς τὴν μακράν ἐργασίαν, οὐδὲν ἐποιήσατο γενναιότερον ριζικὸν πρός τινα ἀνώτερον τύπον βῆμα. Η ἀνθρωπότης προβαίνει, μεταμορφουμένη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥστον, ἀλλ' ἐν τῷ συνδλῷ διαμένει ἡ αὐτή, ὅποια ἐλαξεύθη ἀπαξὲ ὑπὸ τῆς δημιουργικῆς γειρὸς τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος.

Κλίνωμεν τὸ γόνυ πρὸ τῶν μυστηρίων τῆς ἴστορίας. Ήδη δ, τι γεννᾶται, εἶνε προωρισμένον καὶ νὰ ἀποθάνῃ. Η Ἰνδική, ἡ Αἰγυπτος, ἡ Ἀσσυρία ἔξελιπον, γωρίς νὰ καταλίπωσιν ἀνεξάλειπτον ἐπιδράσεως ἵγος ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς, πίπουσα ὡς ἐλευθέρα πολιτεία, ὡς ἡθικὴ κοινωνία, ὡς φυλή, ὡς ἔθνος, ἐκλείπουσα ὡς ἄμεσος προνομιούγος δημιουργικὸς παράγων ἀπὸ τῆς ἴστορίας, δὲν ἔξελιπεν ὡς πνεῦμα, ὡς ἰδέα, ὡς σύμβολον πολιτισμοῦ, ὡς διαπλαστικὴ δύναμις. Καταβληθείσης τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔξεδηλώδη ἦδη ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ καὶ τῇ πραγματικότητι, ἐν τῇ ισχύι αὐτοῦ καὶ τῇ καθόλου ικανότητι, τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα. Ο πραγματικὸς ἔχεινος τῆς Ἑλλάδος νεανίας, ὁ νέος τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ Διόγυστος, ἐν τῇ θριαμβευτικῇ αὐτοῦ καθ' ἀπαντὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον πορείᾳ, μεθύων ἐκ τοῦ ἀκράτου οἴγου τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως, διν ἀπλέτως ἐρρόφησεν ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους προσενεγκλείσης αὐτῷ κιλικος, μετήνεγκε διὰ τῆς ἀστραπικίας αὐτοῦ σταδιοδρομίας τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν καθ' ἀπαντὰ τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Ἐκτοτε τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον, εἰς τὴν φυλήν, εἰς τὸ ἔθνος, ἀλλ' εἰς τὸν κόσμον δλον, εἰς τὴν ἴστορίαν. Τὸ παλαιὸν δινειρὸν τῶν σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τοῦ Σωκράτους μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἰσοκράτους, ἐλάμβανε σάρκα καὶ ὑπόστασιν διὰ τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου. Η Ἑλλὰς νικωμένη, ἐθριάμβευε. Δὲν ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατάκτησις τῆς Ἀσίας ἐκδήλωσις ἐκδικήσεως τῶν Μηδικῶν, ή

ἀλλων προγενεστέρων, ἔθνικῶν ἢ φυλετικῶν ἀφορμῶν, ὅπως ἐπρέσβευσαν ἔκπαλῳ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, ἀπὸ τοῦ Ἰσοκράτους μέγρι τοῦ Ἐγέλους. Δεὸν ἡτοί ἡ πραγμάτωσις τῆς πολιτικῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους, διαιροῦντος τοὺς ἀνθρώπους, μεθ' ἀπάσης τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους, εἰς Ἑλληνας καὶ εἰς βαρβάρους. Ή πρακτική πολιτική τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡτοί κατὰ τὴν στιγμὴν ἔκείνην γεννυκιοτέρα, εὐρυτέρα, μεγαλόψυχος, καθ' ὁλοκληρίαν κοσμοπολιτική. Ὁ εὐφάνταστος νεκνίας ἡτοί ἡ ἐκπροσώπησις τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον ἀληθῶς περὶ τοὺς χρόνους ἔκείνους ἡτοί ἡ πραγμάτωσις καὶ ὄμολογία τοῦ παγκοσμίου πνεύματος. «Οὐ γάρ, λέγει ὁ Πλούταρχος, οὐ γάρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἑλλησιν ἡγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενον,—πολεμοποιῶν φυγῶν ἐνέπλησε καὶ στάσεων ὑπούλων τὴν ἡγεμονίαν· ἀλλὰ κοινὸς ἦκειν θεόθεν ἀρμοστῆς καὶ διαλλαχτῆς τῶν δλων νομίζων, οὓς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε, τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος, εἰς τὸ αὐτὸ συνενεγκῶν τὰ πανταχόθεν— μίξας τοὺς βίους καὶ τὰ τίθη καὶ τοὺς γάμους καὶ διαίτας, πατρίδα τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντας.» Τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα ἔξηρχετο ἀπὸ τῆς ἀρχαικῆς αὐτοῦ κοίτης μετὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ χειροτονηθέντος ἀρχιστρατήγου τῶν Ἑλλήνων ἀκένωτος καὶ ζωοποιὸς κρήνη, διὰ νὰ καταρδεύσῃ καὶ γονιμοποιήσῃ πᾶν ἔδαφος, πᾶσαν χώραν, πανταχοῦ ὅπου ἡ ἀνθρωπότης μεγάλην ἔχει νὰ ἐκτελέσῃ ἀποστολήν. Μεγάλης παγκοσμίου συνθέσεως μυστήριον τελεῖται ἐν τῇ ιστορίᾳ. Αἱ δύο ἀντίθετοι ἀρχαὶ, αἱ τέως πολέμιαι ἐν τῷ βίῳ, ἡ αὐθεντεία καὶ ἡ ἐλευθερία, ὁ λόγος καὶ ἡ παράδοσις, ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἡ ἔρευνα, συνκαντῶνται ἐπὶ τινας στιγμὰς ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σημαίαν, ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προορισμῷ. «Ἐν τινι τῶν εἰκόνων τοῦ Ἀετίωνος, ἐνὸς τῶν τελευταίων ἔξχων ἀντιπροσώπων τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὰ μάλιστα διαφημισθείση περὶ τοὺς γρόνους ἔκείνους, παρίσταντο οἱ γάμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, νυμφευομένου τὴν Περσίδαν ἡγεμονόποχιδαν Γωξάνην. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ, ἡς καλλίστη σώζεται περιγραφὴ παρὰ τῷ Λουκιανῷ, διετυπώθη κατὰ πρώτον τὴν αὕτη τῆς παγ-

κοσμίου συνθέσεως. Δύο κόσμοι συνηγορῶντο ἐπὶ τοῦ πίνακος ἔκεινου: ὁ ἑλληνικὸς, ἐκπροσωπούμενος ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀνατολικός, διν ἀπεικονίζει ἡ Ρωξάνη, παραχαλόν τι γρῆμα παρθένου, εἰς γῆν ὄρωσα, αἰδουμένη ἐστῶται τὸν Ἀλέξανδρον μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν πολυχρίθμου ἀκολουθίας. Η παράστασις τῶν γάμων τούτων εἶνε ἅμα καὶ ἡ παράστασις τῆς συμβολικῆς ιδέας τῆς κατακτήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ πνεύματος. Ο χραταιὸς ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου θριάμβευεν ἐπὶ τῆς κατακτηθείσης Ἀσίας. Ἐκτακτον κοσμοϊστορικὸν σχέδιον διήρχετο ἀναμφιβόλως κατὰ τὴν ἐπίσημον ἔκείνην στιγμὴν διὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Μακεδόνος. Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης καὶ τῆς μέθης ἐσκέφθη, διτι τὴδύνατο νὰ συνδυάσῃ τὸν Ἑλληνικὸν μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπὶ τῶν μαλακῶν χορδῶν τῆς φρυγικῆς κιθάρας. Θαυμασία σύλληψις, ἐξ ἣς ἐμελλε νὰ δημιουργηθῇ ὁ νέος κόσμος, ἡ κοινωνία τοῦ μέλλοντος, ὑπὸ ἀλλα αἰσθήματα καὶ τάσεις, οὗτω δὲ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὡς λαμπρός, γιγαντιαῖος ἀστήρ, ωρίζετο νὰ χράξῃ νέας προγιάς καὶ νὰ διατρέξῃ εύρυτέρας τρίβους ἐν τῷ ιστορικῷ σταδίῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ο πόθος ἔκεινος ἐπληρώθη· ὁ Ἑλληνισμὸς πρωταγωνιστεῖ τῇδη διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικήν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν κρασπέδων τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἀπὸ τοῦ τάφου τοῦ μυθικοῦ Ἀχιλλέως, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ὥρκισθη ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἔνδοξον διάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, καὶ καταλήγων εἰς τὰς πρωτογόνους ἐν πολιτισμῷ ὅχθας τοῦ Γάγγου. Θριαμβεύει ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐν πάσῃ Ἀσίᾳ ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τοῦ μεγάλου αὐτῆς ἔξευγενιστοῦ. Ο Πλούταρχος παραβάλλει τοὺς μεγίστους τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, τὸν Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, εύρισκει δ' αὐτοὺς κατωτέρους τοῦ Ἀλεξάνδρου. «Εὐφυεῖς γάρ οὗτοι καὶ διμογλώσσους ἐπαίδευσον, εἰ μηδὲν ἄλλο, φωνῆς ἑλληνίδος συνιένταις καὶ πολλοὺς ούκ ἔπεισαν» ἀλλὰ Κριτίκι καὶ Ἀλκιβιάδαι καὶ Κλειτοφῶντες, ὡς περ χαλινὸν τὸν λόγον ἐκπτύσσαντες, ἄλλη που παρετράπησαν. Τὴν δὲ Ἀλεξάνδρου παιδείαν ἀν-

ἐπιβλέπης, Ὑρκανούς τάμεν ἐπαίδευσε, καὶ γεωργεῖν ἐδίδαξεν,
 Ἀρραχωβίους καὶ Σογδιανούς ἐπεισε πατέρας τρέρειν, καὶ μὴ φο-
 νεύειν· καὶ σέβεσθαι μητέρας, ἀλλὰ μὴ γαμεῖν. Ὡ θαυμαστῆς φι-
 λοσοφίας, δι' τὴν Ἰνδοὶ θεοὺς ἑλληνικοὺς προσκυνοῦσι, Σκύθαι Θά-
 πτουσι τοὺς ἀποθανόντας, οὐ κατεσθίουσιν. Θαυμάζομεν τὴν Καρ-
 νιάδου δύναμιν, ὡς Κλειτόμαχον, Ἀσδρούδαν καλούμενον πρότερον
 καὶ Καρχηδόνιον τὸ γένος, ἑλληνίζων ἐποίησε· θαυμάζομεν τὴν
 διάθεσιν Ζήνωνος, εἰ Διογένη τὸν Βασυλώνιον ἐπεισε φιλοσοφεῖν,
 ἀλλ' Ἀλεξάνδρου, τὴν Ἀσίαν ἔξημεροῦντος, Ὁμηρος ἦν ἀνάγνω-
 σμα, καὶ Ηερσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων πατόες τὰς Εύ-
 ριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγῳδίας ἥδον. Καὶ Σωκράτης μὲν ξένα
 παρεισάγων δαιμόνια, δίκην τοῖς Ἀθήνησιν ώφλίσκανε συκοφάν-
 ταις· διὰ δ' Ἀλέξανδρον τοῖς Ἑλλήνων θεοῖς Βάκτρα καὶ Καύ-
 καστος προσεκύνησεν.... "Ωστε, δπερ εἶπε Θεμιστοκλῆς.... ὡ παῖδες,
 ἀπωλόμεθα ἂν, εἰ μὴ ἀπωλόμεθα· τοῦτο περὶ τῶν ἀλόντων ὑπ'
 Ἀλεξάνδρου δικαιότερόν ἐστιν εἰπεῖν. Οὐκ ἀν ἡμερώθησαν, εἰ μὴ
 ἐκρατήθησαν· οὐκ ἀν εἶχεν Ἀλεξάνδρειν Αἴγυπτος, οὐδὲ Μεσοπο-
 ταμία Σελεύκειαν, οὐδὲ Ηροφθοσίαν Σογδιανοί, οὐδὲ Ἰνδία Βουκε-
 φαλίαν, οὐδὲ πόλιν Ἑλλάδα Καύκασος περιοικοῦσαν, αἵς ἐμποδί-
 σθὲν ἀπεσβέσθη τὸ ἄγριον, καὶ μετέβαλε τὸ γεῖρον ὑπὸ τοῦ κρείτ-
 τονος ἐθιζόμενον. Εἰ τοίνυν μέγιστον μὲν οἱ φιλόσοφοι φρονοῦσιν
 ἐπὶ τῷ τὰ σκληρὰ καὶ ἀπαίδευτα τῶν ἡθῶν ἔξημεροῦν καὶ μεθαρ-
 μόζειν, μυρία δὲ φαίνεται γένη καὶ φύσεις θηριώδεις μεταβαλῶν
 Ἀλέξανδρος, εἰκότως ἀν φιλοσοφώτατος νομίζοιτο.»

Ο ἀγαθὸς Πλούταρχος ποιούμενος διάκρισιν Σωκράτους, Πλά-
 τωνος, Καρνεάδου καὶ Ἀλεξάνδρου, δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὅψει, διτὶ δ' Ἀ-
 λέξανδρος ὑπῆρξεν δὲ ἐκτελεστῆς τῆς ἐργασίας τῆς ἑλληνικῆς σκέ-
 ψεως, διτὶ δὲ μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους εἶνε συνέχεια τοῦ Σωκρά-
 τους καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἐν ᾧ τι βῆμα προβάς ἀναπτύξεως ἐν τῷ
 βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ὑψίστη καὶ τελειοτάτη, ἀλλὰ πραγμα-
 τικωτέρα ἐκδήλωσις καὶ ἐξέλιξις τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, ἡς τὸ πνεῦμα
 ἐν πλήρει συνθέσει καὶ ἀρμονίᾳ ἀπετεπάθη ἐν τῇ μεγάλῃ προσω-
 πικότητι τοῦ ἀργιστρατήγου τῶν Ἑλλήνων.